

Kultūrinio liberalizmo intencijos tarpukario Kaune: mokslo ir visuomenės ugdymo sanglauda

ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas romju@inbox.lt

Straipsnyje siekiama ištirti ir įvertinti 1922 m. Kaune įsteigto Lietuvos universiteto mokslininkų ir pedagogų liberalizmo idėjų įtaką organizuojant inteligentijos švietimą ir veiklą visuomenėje. Tiriama archyvinių ir skelbtų šaltinių duomenys apie Lietuvos universitete formuojamą demokratišką sociokultūrinę aplinką, nagrinėjamas mokslo asmenybių kultūrinio liberalizmo idėjų poveikis organizuojant Kauno gyventojų švietimą ir kultūrinį ugdymą. Šiame straipsnyje panaudoti Kaune veikusio universiteto pedagoginės ir kultūrinės veiklos dokumentai, personaliniai fondai, intelektualų įsteigtų organizacijų posėdžių protokolai, oficialūs raštai ir kita korespondencija, periodinė spauda. Straipsnio naujumas sietinas su tuo, kad kultūrinio liberalizmo idėjų ir edukacinės veiklos plėtojimo sanglaudos klausimai nėra specialiai išsamiau tyrinėti.

Raktažodžiai: Lietuvos mokslininkai, kultūrinis liberalizmas, visuomenės švietimas, Kauno istorija

IVADAS

Lietuvos teorinėje literatūroje kultūrinio liberalizmo sampratos ir jos principų interpretacija pirmiausia siejama su lietuvių išeivijos sociologo Vytauto Kavolio analitinėmis idėjomis ir lietuvių kultūros, kūrybos raidos vertinimais. Kultūrinį liberalizmą V. Kavolis suprato kaip universalią sąmonės tendenciją, bendražmogiškos patirties trajektoriją, kurios esmė – tikėjimas individualiu protu ir sąžine, nesuvaržytos interpretacijos galimybė, atvirumas kitokiai patirčiai, tolerancija [39; 55].

V. Kavolis savo veikaluose gana kritiškai vertino tarpukario Lietuvos dvasinės, kūrybinės laisvės ugdymo galimybes, nes, anot jo, „dar nebuvo susikauptę pakankamai kultūrinės substancijos, vidinį nepriklausomumą maitinančios tradicijos“ [43, 323]. Kita vertus, mokslininkas savo tekstuose pripažino, kad per pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetį buvo subrandinta „civilizacinė energija“, kuri buvo svarbi jaunesnės kartos lietuvių išeivijos kultūrinei iniciatyvai Vakarų šalyse pokario metais. Kultūrinės laisvės idėjos ir jos raiškos pastangos tarpukario Lietuvoje, manytina, buvo svarbios ir vėlesnių kartų Lietuvos mokslininkams ir kultūrininkams, jų siekiam išsaugoti kultūrinį tapatumą, kultūrinės atminties pagrindus.

Pritartina Broniaus Genzelio vertinimui, kad per tarpukario metus susiformavo svarbios kultūros nuostatos, domėtasi naujausiomis mokslo ir kūrybos idėjomis pasaulyje, „pradėta rašyti apie lietuvių charakterį“ [40, 291]. Lietuvos intelektualų raiškos visuomenėje istorinių patirčių tyrimo prasme yra svarbu suvokti, kokios pamatinės kultūrinio liberalizmo vertybės lėmė sociokultūrinio ugdymo formas, kokį vaidmenį šiame procese atliko 1922 m. Kaune įsteigto Lietuvos universiteto mokslininkai.

Mokslinėje literatūroje esminės Lietuvos inteligentijos liberalizmo idėjos jau buvo analizuotos bendresniame politinių, ekonominių ir socialinių pažiūrų istorijos kontekste. Ekonominio liberalizmo minties raida nuosekliai nagrinėta ekonomisto, ekonominių teorijų tyrėjo Vincento Lukoševičiaus knygoje [47]. Joje ekonominio liberalizmo idėjų raidą stengiamasi atskleisti pagal atskiroms politinėms srovėms atstovavusių partijų programas, visuomenės veikėjų pažiūras atspindinčią publicistiką. Istoriko Rimanto Miknio monografijoje pateikiami svarbūs tirtų šaltinių duomenys apie bręstantį partijų ideologinį diskursą XX a. pradžioje, atskleidžiama asmenybių ideologinių pažiūrų raiška ir kaita [51]. Autoriai argumentuotai pabrėžia, kad svarbi prielaida liberalizmo idėjoms Lietuvoje atsirasti ir plisti buvo panašių idėjų paplitimas kituose kraštuose, inteligentijos tarptautinių ryšių plėtra, taip pat demokratijos ugdymo savo krašte siekiai.

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos profesūros demokratinio liberalizmo pozicijos ir šių idėjų sklaida išsamiau pateikta biografinėse publikacijose: monografijose, straipsniuose, atsiminimuose. Išskirtinai paminėtini ekonomisto, mokslo istoriko Stanislovo Martišiaus straipsniai ir jo sudarytas proginės konferencijos pranešimų rinkinys, kuriame įvertinama žinomo statistikos teoretiko, publicisto, profesoriaus Albino Rimkos akademinė, leidybinė ir politinė veikla ir apibūdinamos jo liberalizmo idėjos [36].

Svarbių duomenų apie Kauno mokslininkų bendruomeniškumą, humanizmo idėjų viešinimą, taip pat iš dalies apie svarbių kultūrinio liberalizmo pozicijų intencijas ir indėlį į sociokultūrinį procesą yra paskelbta biografinėse knygose apie Antaną Purėną [37], Petrą Leoną, [46], Vaclovą Biržišką [56] ir kitas akademinio elito asmenybes. Biografinėje literatūroje tik trumpai paminėta mokslininkų tiesioginė šviečiamoji veikla visuomenėje, siekiai ugdyti išsilavinusį, savarankišką, aktyvų ir nepriklausomai nuo jo socialinio statuso galintį laisvai reikštis asmenį.

Šiame straipsnyje keliamas tikslas – atskleisti ir įvertinti 1922 m. Kaune pradėjusio veikti Lietuvos universiteto mokslininkų liberalizmo idėjų įtaką organizuojant inteligentijos šviečiamąją veiklą visuomenėje. Numatyti šie tyrimo uždaviniai: išanalizuoti archyvinių ir skelbtų šaltinių duomenis apie Lietuvos universitete sukurtą sociokultūrinę aplinką, išnagrinėti mokslo asmenybių visuomenės modernėjimo idėjų poveikį organizuojant laikinosios sostinės gyventojų švietimą ir kultūrinį ugdymą. Rengiant straipsnį taikomi analizės ir apibendrinimo metodai.

Straipsnio naujumas sietinas su tuo, kad kultūrinio liberalizmo idėjų įtakų edukacinės veiklos istorijoje klausimai nėra specialiai išsamiau tyrinėti. Šis aspektas aktualizuotinas tam, kad padėtų geriau suvokti mokslo ir Lietuvos visuomenės sąveikų, teorinių idėjų ir praktinės veiklos formų kaitą XX amžiuje. Istoriniai mokslo asmenybių ir jų steigtų institucijų indėlio visuomenės ugdyme tyrimai svarbūs ir tuo, kad tiek Lietuvos politinėje erdvėje, tiek ir pačioje akademinėje aplinkoje neretai kyla diskusijų apie socialinę mokslo paskirtį, todėl visuomenės švietimo ir ugdymo patirtys, manytina, leidžia išsamiau paaiškinti akademinio elito socialumo tradicijas ir galimus naujus ypatumus. Intelektualinės raiškos laisvės nuo ideologinių ir politinių poveikių, dvasinių kultūros

vertybių transformacijų problematika yra aktuali ir diskutuojama ne tik šių dienų Rytų bei Vidurio Europos, bet ir kitų Europos Sąjungos šalių visuomenėse.

Dokumentiniai šaltiniai apie Kaune įsteigto Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto) mokslo asmenybių profesinę ir visuomeninę veiklą, jų kultūrinius ryšius su Lietuvos intelektualais yra saugomi svarbiausiose mokslo bibliotekų rankraštytų ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose. Šiame straipsnyje panaudoti Kaune veikusio universiteto pedagoginės ir kultūrinės veiklos dokumentai, personaliniai fondai, intelektualų įsteigtų organizacijų posėdžių protokolai, oficialūs raštai ir kita korespondencija. Šie informatyvūs šaltiniai yra svarbūs nagrinėjant laikinosios sostinės aukštojo mokslo kultūrinį socialumą, mokslo asmenybių dalyvavimą ir jų idėjų poveikį. Akademinio elito idėjoms ir kultūros vertybinėms nuostatomis, jų sklaidai nagrinėti šiame straipsnyje buvo naudingi jų asmeniniai užrašai, spaudoje viešinti publicistikos tekstai.

SOCIOKULTŪRINIS UNIVERSITETO REIKŠMIŲ LAUKAS

XX a. Lietuvos aukštojo mokslo ir kultūros istorijoje buvo itin reikšmingas mokslininkų intelektualų, kultūros kūrėjų ir veikėjų, juos palaikiusių kitų visuomenės sluoksnių nuveiktas darbas 1919–1920 m. Kaune steigiant Aukštuosius kursus ir vėliau, 1921–1922 m., juos pertvarkant veikti Lietuvos universiteto teisėmis. Steigiamasis Seimas 1922 m. kovo 24 d. patvirtino Lietuvos universiteto statutą, o gegužės mėn. Universiteto Tarybos posėdžiuose buvo perrinktas jau anksčiau rektoriumi laikinai paskirtas Jonas Šimkus, prorektoriumi buvo išrinktas Vincas Čepinskis.

Universiteto statute buvo numatyta dėstyti bendruosius ir specializuotus studijuojamus dalykus, derinti universalumą ir kryptingą disciplinų grupavimą. Steigėjai nustatė studijas pradėti organizuoti 6 fakultetuose: Humanitariniame, Teisių, Matematikos-gamtos, Medicinos, Technikos, Teologijos-filosofijos [1, 1–35; 30, 13–15]. Lietuvių kultūriniam tapatumui ir savimonei ugdyti buvo itin aktualus humanitarinių disciplinų studijų organizavimas, mokslo naujovių ir savo šalies istorinio, kultūros paveldo panaudojimas, analitinio studijuojančiųjų mąstymo ugdymas. Verta pabrėžti, kad visų specialybių studentams numatyta dėstyti bendruosius lietuvių kalbos ir filosofijos įvado kursus.

Humanitarinių mokslų fakulteto specialieji dalykai buvo grupuojami pagal filologijos, literatūros, istorijos, filosofijos sritis, buvo numatytas ir psichologijos, pedagogikos disciplinų dėstymas. Universiteto steigėjai siekė organizuoti filologijos, istorijos, filosofijos doktorantų studijas ir mokslinį darbą, siedami jį su dėstomų disciplinų tematika [1, 1–35; 30, 18–28]. Šiame fakultete buvo paskirti dirbti Mykolas Biržiška, Kazys Būga, Jonas Jablonskis, Vincas Krėvė Mickevičius, Jonas Yčas, Eduardas Volteris ir kiti žinomi intelektualai, fakulteto dekanu buvo išrinktas Mykolas Biržiška, sekretoriumi – Jonas Vabalas-Gudaitis [2, 43]. 1922 m. rudens semestrą Humanitarinių mokslų fakultete studijas pradėjo 35 studentai ir 10 laisvųjų klausytojų.

Svarbų humanitarinių studijų organizavimo darbą atliko šio fakulteto dekanas M. Biržiška. Jam teko ieškoti tinkamų patalpų studijoms, lėšų būtiniams leidiniams įsigyti, vadovauti Humanitarinių mokslų fakulteto tarybai, derinti katedrų ir dėstytojų interesus. Anot jo kolegų, visa tai buvo atliekama demokratiškai, įsiklausant ir atsižvelgiant į visas nuomones [52, 213].

Universiteto fakultetų struktūroje pradėta steigti profiliuotas katedras, siekiant organizuoti tiek taikomąsias, tiek ir platesnio kryptingumo humanitarines studijas. Pavyzdžiui,

Humanitarinių mokslų fakultete istorijos studijoms buvo įsteigtos Lietuvos istorijos ir Visuotinės istorijos katedros. Kitų fakultetų istorinio profilio katedros buvo glaudžiai susietos su įvairiomis kitomis disciplinomis, pavyzdžiui, Krikščionijos archeologijos ir meno istorijos, Krikščionijos pradžios istorijos, Viduramžio bažnyčios istorijos ir kt. Šių dienų Lietuvos mokslininkų atliktų tyrimų pagrindu konstatuotina, kad institucionalizuojant istorijos ir kitų humanitarinių disciplinų dėstymą, katedros tapo mokslo vystymo, taip pat studentų ugdymo židiniiais [41, 211; 45, 37].

Lietuvos universiteto akademiškumo ir kultūrinės veiklos sąsajos yra sietinos su kultūros tyrėjų ir veikėjų įtraukimu į pedagoginį ir organizacinį universiteto darbą, ryšių su kultūros institucijomis pradžia. Pirmiausia verta paminėti, kad Lietuvos universiteto bibliotekos direktoriumi buvo paskirtas kultūros istorikas, bibliografas Vaclovas Biržiška, kuris ne tik rūpinosi mokslinės literatūros, vadovėlių rinkiniais, bet ir įkvėpė, praturtino mokslininkų ir studentų kultūrinio bendradarbiavimo aplinką. Apie tai liudija jo korespondencija ir kiti ryšių su Lietuvos ir užsienio intelektualais, mokslo ir kultūros įstaigomis šaltiniai.

Reikšmingas buvo brolių Mykolo ir Vaclovo Biržiškų aktyvus dalyvavimas intelektualų steigiamų kultūros organizacijų veikloje, dėmesys kultūros paminklų apsaugai, knygų leidybai ir kt. Mokslo ir kultūros ryšiams universitetinėje aplinkoje plėtoti buvo svarbi jo mokslinės, informacinės ir mokslo populiarinimo literatūros leidybos organizavimo veikla, kuri buvo ne vien tik V. Biržiškos akiratyje, tam darbui buvo telkiami skirtingų pasaulėžiūrų universitetinės bendruomenės nariai. Tai buvo aktualu stiprinant studentų diskusijų ir demokratinę aplinką.

Tiesioginės viešosios šviečiamosios veiklos prasme vertėtų paminėti, kad Mykolas Biržiška, Juozas Eretas, Vincas Mykolaitis, Vincas Krėvė ir kiti Kauno profesoriai ir dėstytojai universiteto patalpose 1923 m. pradėjo skaityti paskaitas Lietuvos inteligentijai [30, 360]. Tai buvo akademinės inteligentijos skatinamo kultūrinio ugdymo sąjūdžio pradžia, jame kartu su humanitarais aktyviai dalyvavo chemikai, matematikai ir kitų sričių mokslininkai.

Kauno profesūros bendradarbiavimą taip pat skatino jų publicistinė kūryba, diskusijų ir platesnės sklaidos visuomenėje poreikis. Čia daugiausia dėmesio buvo teikiama istorijos ir kultūros raidos, jos naujovių diskursui, plačiam mokslo žinių propagavimui visuomenėje. Itin daug straipsnių šia tematika spausdinta kultūros žurnaluose *Kultūra*, *Naujoji Romuva*.

Publikacijos visuomenės švietimo ir kultūros sklaidos plačioje visuomenėje klausimais buvo gausiai viešinamos *Kultūros* žurnale, kuris 1923–1927 m. buvo leidžiamas Šiauliuose. Žinomo kultūrininko ir kraštotyrininko Pelikso Bugailiško redaguojamas žurnalas tapo ne tik dalies inteligentijos pozicijų raiškos, bet ir plačiosios visuomenės švietimo ir kultūrinio ugdymo leidiniu. Tuo jis išskirtinas iš kitų kultūros žurnalų, kurie daugiau buvo skirti inteligentijai.

Mokslininkų raiška periodinėje spaudoje jau buvo nagrinėta kituose šio straipsnio autoriaus skelbtuose tekstuose, tad apibendrinant pabrėžtina tik tai, kad mokslo žinių, kultūros plėtos idėjų populiarinimo, visuomenės švietimo publicistikoje reiškėsi skirtingų sričių universiteto mokslininkai – Antanas Purėnas, Petras Leonas, Albinas Rimka ir kai kurie kiti, kurių esminės pasaulėžiūros pozicijos siejamos su demokratinėmis ir humanistinėmis liberalizmo ideologijos vertybėmis. Štai teisininkas, sociologas, publicistas ir visuomenės veikėjas P. Leonas visuomenės reiškinius aiškino remdamasis

evoliucionizmo, socialinio solidarumo ir kitais socialinės pažangos principais, svarbiausiais etikos pagrindais laikė harmoningos visumos siekius, kiekvieno žmogaus vertės ir jo teisių pripažinimą [28, 190].

Biografinėje literatūroje, amžininkų atsiminimuose pateikti duomenys ir vertinimai taip pat byloja apie žinomų mokslininkų, publicistų, visuomenės veikėjų – chemiko A. Purėno, ekonomisto, statistikos specialisto A. Rimkos – viešinamą inteligentijos socialumą, bendruomeniškumą, tolerantišką požiūrį į skirtingų idėjinių pozicijų skleidėjus, pagrįstai nurodoma, kad publikacijose ir spaudoje jie plėtojo moderniojo liberalizmo idėjas [37; 23; 49, 28–30]. Vertėtų pabrėžti A. Rimkos itin tvirtą ideologinių liberalizmo pozicijų nuoseklumą. Nors pasaulinėje ir tarpukario Lietuvos spaudoje vis stiprėjo nusivylimas tradiciniu liberalizmu, A. Rimka universiteto aplinkoje ir spaudoje, kaip pastebi jo veiklos ir akademinio palikimo tyrėjas S. Martišius, visada gynė liberalizmo idėjas nuo kritikos, teigė, kad esamos kapitalizmo negerovės nėra liberalizmo doktrinos trūkumai [48, 18].

Kultūrinę ir kūrybinę Lietuvos universiteto aplinką, jos autoritetą sustiprino literatūros pedagogai ir rašytojai Vincas Krėvė, Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Tumas-Vaižgantas, tad neatsitiktinai, kaip rašo literatūros istorikai, „atsirado įtakingas akademinis literatūrinio gyvenimo centras, o jame intelektualų branduolys, kuris kūrė lietuvių literatūros mokslo, akademinės literatūros kritikos pagrindus“ [54, 45].

Studentijos ir platesnės nepriklausomos Lietuvos visuomenės kultūrinio ugdymo veiklos prasme išskirtinai pabrėžtinai Juozo Tumo-Vaižganto indėlis. Būdamas aktyvus besikuriančios universitetinės visuomenės narys jis neapsiribojo pedagoginiu darbu, siekė skatinti viešą kultūrinį universiteto gyvenimą. Pedagoginio darbo pradžioje 1922 m. Vaižgantas dienoraštyje „Mano kronika“ rašė apie artimą bendravimą universiteto aplinkoje su Vincu Krėve, Kazimieru Būga, paraginusiems jį dėstyti lietuvių literatūros istoriją, apibūdino plėtojamą akademinio bendravimo aplinką, kuri įgavo ilgalaikio bendruomeniškumo bruožų. Dienoraščio tekstas byloja, kad universitete J. Tumas siekė ugdyti studentų savimonę ir jų raiškos kultūrą, pagrįstą pagarba lietuvių kalbai, istorijos ir kultūros paveldui. Jis rašė, kad ypatingą dėmesį norėjo skirti studentų akademiniam solidarumui ugdyti, universiteto įvairdžiui ir atstovavimui visuomenėje stiprinti [33, 20]. Tai iš dalies padeda geriau suvokti J. Tumo akademinio bendruomeniškumo, taip pat visuomenės švietimo ir jos kultūrinio tapatumo ugdymo pozicijas. Svarbiausiu J. Tumo indėliu į universiteto kultūrinį gyvenimą laikytinos jo pastangos įtvirtinti akademinį ir kultūrinį socialumą, grindžiamą lietuvių tautinės savimonės ugdymu.

Vaižgantas tiesiogiai dalyvavo ne tik universiteto šviečiamojoje, bet ir kultūrinėje veikloje, buvo Humanitarinių mokslų fakulteto Literatūros draugijos narys, knygų leidybos „Universitas“ valdybos narys, rūpinosi pasaulinės klasikos leidimu lietuvių kalba [50, 350]. Svarbiu J. Tumo kultūrinio bendradarbiavimo akademinėje aplinkoje pavyzdžiu buvo 1923 m. kovo mėn. steigiamas (ir jo vadovaujamas) Kultūros muziejus Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Jis bendradarbiavo su Mykolu Romeriu, Eduardu Volteriu ir kitais profesoriais, rinko jų dienoraščius, literatūros rankraščius, vertinę ikonografiją, kitą istorinį ir kultūrinį palikimą [7, 1–3].

Vaižgantas organizavo užsienyje buvusios su Lietuvos kultūra susietos medžiagos pargabenimą, bendradarbiavo su kitų šalių universitetų darbuotojais ir mokslininkais, valstybės įstaigomis, Lietuvos pasiuntinybių užsienyje darbuotojais ir kitais pareigūnais. Jis nuolat kvietė prisidėti prie Kultūros muziejaus eksponatų rinkimo [3, 1–20]. Didžiausią

muziejaus dalį sudarė lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimams ir studijoms sukaupti dokumentai.

J. Tumas stengėsi įtraukti Kauno profesūrą ir studentus į vis platesnį viešąjį kultūrinį gyvenimą, publicistinę kūrybą ir šviečiamąją veiklą, dalyvavo visuomeninėse kultūros draugijose, incijavo kultūrinių ryšių su latvių ir švedų intelektualais organizacijų įsteigimą ir veiklą. Vertėtų paminėti, kad 1925 m. lapkričio 22 d. Lietuvos universitete įvyko Lietuvių-švedų draugijos steigiamasis susirinkimas. Renginio organizacinį komitetą sudarė Juozas Tumas, profesoriai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, Petras Leonas, Antanas Purėnas ir kiti intelektualai [16, 1, 197]. Ši organizacija sparčiai augo, joje dalyvavo skirtingų pažiūrų inteligentija. Kultūrinių ryšių organizacijų veiklą mėginta susieti ne tik su akademiniais poreikiais: tarpininkauta organizuojant universitetinių studijų mainus, dėstytojų stažuotes, taip pat siekta skatinti kultūrinį bendradarbiavimą [4, 20–35].

Labai svarbūs buvo istoriniai Lietuvos universiteto akademinės inteligentijos nuopelnai tarptautinių kultūrinių ryšių plėtojimo srityje. Plėtojant visuomenės kultūrinį tapatumą, tuo metu itin aktualus buvo lituanistinio istorinio palikimo užsienyje ir žinių kaupimas, sisteminimas ir sklaida. Kaip byloja profesoriaus Eduardo Volterio ir kitų intelektualų susirašinėjimų tekstai, tuo rūpintasi palaikant ryšius su Berlyno, Hamburgo, Paryžiaus ir kitų miestų muziejais, bibliotekomis, saugyklomis, tiesiogiai bendradarbiaujant su užsienio pažintinės literatūros leidėjais ir platintojais. E. Volteris siūlė remtis Vokietijos ar kitų Europos šalių kultūros paveldo registravimo ir sklaidos patirtimi bei galimybėmis [24, 65, 64, 107]. Lietuvos universitetas pradėjo mokslui ir kultūrai svarbią leidinių keitimosi su užsienio šalimis programą; per pirmuosius penkerius universiteto veiklos metus pradėta bendradarbiauti su daugiau kaip 100 pasaulio universitetų, mokslo, kultūros įstaigų [30, 358–359].

Universiteto profesūra ne tik atstovavo jaunam Lietuvos universitetui tarptautiniuose istorikų (A. Voldemaras, 1923 m.), psichologų (J. Vabalas-Gudaitis, 1923 m.), orientalistų (M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, 1923 m.) ir kituose mokslo kongresuose, bet ir užsienio mokslo ir studijų institucijų proginiuose, tarptautiniuose intelektualų kultūros renginiuose. Universiteto veiklos pradžioje organizuotos pirmosios mokslo stažuotės užsienyje, kultūrinių mainų išvykos. Nuo XX a. 3-jojo dešimtmečio vidurio Lietuvos universiteto mokslininkai palaikė ryšius su Tautų Sąjungos Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo komisija, Intelektualiojo bendradarbiavimo institutu Paryžiuje, dalyvavo jų renginiuose, Lietuvos universitete buvo sudaryta komisija šiai veiklai koordinuoti [29]. Akademinų ir kultūrinių ryšių plėtojimas buvo naudingas naujoms idėjoms, užsienio kultūros sąjūdžių veiklos patirtims skleisti Lietuvoje. Modernizmo, demokratijos nuostatos, kaip byloja atsiminimų tekstai, XX a. 3-iajame dešimtmetyje buvo patrauklios Lietuvos studentijai, besiformuojančiai naujos kartos inteligentijai.

Įsteigus Lietuvos universitetą, pradėta organizuoti studentų kultūrinę veiklą. Iš pradžių buvo steigiamos studentų savivaldos draugijos, o 1925 m. įsteigta studentų atstovybė turėjo rūpintis ne tik akademiniais ir socialiniais studentų reikalais, bet ir koordinuoti laisvalaikio, meninės kūrybos veiklas, pradėta leisti studentų spaudą, įsteigti turizmo, sporto klubai. Buvo plėtojami ryšiai su Baltijos šalių studentų sąjunga, taip pat su Švedijos, Čekoslovakijos ir kitomis studentų organizacijomis. Per pirmuosius penkerius Lietuvos universiteto veiklos metus jo Senatas įregistravo 47 studentų organizacijas [30, 361–363]. Jos dažnai buvo veikiamos ne tik skirtingų profesūros ideologinių pozicijų, bet ir gausėjančios intelektualų kultūrinės raiškos įvairovės. Buvę studentai vėliau savo

atsiminimuose palankiai vertino kūrybinę universiteto aplinką, intelektualiojo elito poveikį formuojantis jų pasaulėvaizdžiui, socialumo nuostatoms, dvasiniam tobulėjimui. Itin pagarbiai buvo vertinamas charizmatiškas, dvasingas Juozo Tumo Vaižganto bendravimas jaunųjų literatų aplinkoje [31, 148–155]. Universitetas ne tik ugdė naują visuomenės elitą, universiteto aplinka, kaip pagrįstai akcentuoja tarpukario kultūros tyrėjai, tapo modernios visuomenės vizijos, bendrakultūrinių idėjų skleidėja, liberalaus mąstymo skatintoja [53, 62–63; 44, 29–30].

Apibendrinant svarbiausias Lietuvos universitete susidariusio sociokultūrinio-šviečiamojo potencialo prielaidas, pažymėtini šie esminiai bruožai: demokratiškas universitetinių studijų organizavimo procesas skatino kultūrinį bendruomeniškumą; bendradarbiavimas buvo plėtojamas Kauno visuomeninių kultūros organizacijų veikloje, publicistinėje kūryboje; akademinis tarptautiškumas padėjo ne tik plėtoti kultūrinius ryšius, universiteto mokslininkai brandino demokratijos vertybes, išsilavinusios asmenybės ir modernios visuomenės ugdymo idėjas, kurios nuo universiteto steigties pradžios tapo daugelio intelektualų šviečiamosios veiklos visuomenėje vertybiniu pagrindu.

PASTANGOS ORGANIZUOTI „LIAUDIŠKĄJĮ“ ŠVIETIMĄ

Kaip minėta, nuo pat Lietuvos universiteto įsteigimo šios aukštosios mokyklos pedagogai ir mokslininkai neapsiribojo vien savo profesine veikla, kultūrine ir publicistine kūryba, savo idėjų viešinimu intelektualų aplinkoje, Kauno profesūra siekė mokslo žinias ir jų sklaidos patirtis pritaikyti organizuojant tiesioginį skirtingų visuomenės sluoksnių suaugusiųjų gyventojų švietimą. Kauno dirbančiųjų gyventojų švietimo istorijos prasme išskirtinai pažymėtinas viešosios mokymo institucijos, pavadintos Vinco Kudirkos liaudies universitetu, įsteigimas ir jo veikla.

Šios mokyklos steigėja buvo 1923–1936 m. veikusi Lietuvos švietimo Vinco Kudirkos draugija, kurios iniciatoriais buvo Vaclovas Biržiška, Antanas Purėnas ir kiti universiteto profesoriai ir mokslininkai. Viešosios mokymo institucijos steigėjai 1924 m. statute nurodė, kad keliamas mokymo tikslas – organizuoti „visiems prieinamą paskaitinį darbą mokslo ir kultūros temomis“ [11, 3–6]. Viešosios mokymo įstaigos steigties dokumentai rodo siekius pradėti ne tik bendrąjį lavinimą, bet ir plėsti laikinosios sostinės suaugusiųjų gyventojų kultūrinį akiratį ir visapusišką ugdymą.

Organizatoriai numatė dvi visuomenės švietimo formas: vakarinius bendrojo ugdymo kursus suaugusiesiems ir tematiškai susistemintų pažintinių paskaitų fakultetus. Šiam darbui organizuoti buvo steigiami 4 liaudies universiteto padaliniai ir sudaromos jų veiklos programos. Gamtos-medicinos fakulteto programą rengė Antanas Purėnas ir Vladas Lašas, matematikos ir technikos paskaitų viziją formavo Viktoras Biržiška ir Zigmas Žemaitis, visuomenės mokslų – Mykolas Biržiška ir Adomas Lastas. Taip pat buvo organizuojamas Pedagoginis skyrius, į kurio suaugusiųjų kauniečių bendrojo ugdymo kursų organizavimo veiklą siekta įtraukti mokytojus, inteligentiją, studentus [10, 2–10].

1924 m. kovo 24 d. Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos rašte mokyklos steigėjams buvo pranešta, kad jiems leista Kaune organizuoti liaudies švietimo universitetą [5, 9]. Jau kovo 25 d. Kauno 26-osios pradinės mokyklos patalpose buvo atidaryta visuomeninė švietimo institucija. Jos direktoriumi buvo patvirtintas Vaclovas Biržiška, o pagrindiniais lektoriais tapo Kauno profesūra [6, 11].

Pagal nustatytą tvarką Liaudies universiteto pedagoginę veiklą tiesiogiai turėjo kontroliuoti Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentas, kuris tvirtino dalykinio

mokymo turinį, o viešas paskaitų darbas buvo registruojamas policijos nuovadose. Tokia tvarka buvo taikoma ir įsteigus panašų liaudies švietimo universitetą Šiauliuose [16, 11].

Pagrindiniais suaugusiųjų švietimo kursų lankytojais buvo laikinosios sostinės darbininkai, jiems organizuotos pamokos vyko vakarais 4 kartus per savaitę. Sudarytos 30–40 klausytojų grupės dirbo Šančių ir kitų miesto rajonų pradinėse mokyklose, jiems dėstė pedagogai, studentai. Pagal numatytas programas buvo dėstomos bendros matematikos, gamtos, istorijos dalykų žinios, nemažai dėmesio skirta lietuvių kalbos ir literatūros mokymui [13, 1–57]. Tuo, manytina, siekta stiprinti Kauno gyventojų kultūrinio lietuviško tapatumo pagrindus.

Kaip byloja dokumentiniai šaltiniai, Kauno profesūra atliko esminį suaugusiųjų švietimo organizavimo ir šio proceso koordinavimo vaidmenį, bendradarbiavo su kitomis švietimo įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis. Taip pat verta pabrėžti ne tik organizacinį, bet ir vertybinį universiteto intelektualų indėlį, siekį ugdyti visapusiškai išsilavinusią ir savarankiškai mąstančią asmenybę, skatinti žinojimą ir veiklumą, formuoti pilietinę savimonę [14, 12–20].

Remiantis suaugusiųjų švietimo kursų apskaitos dokumentais, pedagogų darbas kuruose buvo apmokamas pagal nepriklausomos Lietuvos valstybinės švietimo sistemos nustatytus reglamentus. Nors finansinę paramą šiai mokymo institucijai skyrė rėmėjai ir Kauno miesto savivaldybė, nepakako lėšų mokymo procesui organizuoti, todėl V. Lašas ir kai kurie kiti profesoriai, visuomenės švietimo iniciatoriai papildė kursų rėmėjų sąrašą [12, 313]. Tačiau vien akademinės inteligentijos pastangų ir paramos kursams išlaikyti nepakako. Mažėjant Kauno miesto savivaldybės finansinei paramai, švietimo kursų veiklą teko apriboti, o 4-ojo dešimtmečio pradžioje laikinojoje sostinėje liko veikti tik du darbininkų švietimo vakarinių kursų skyriai [15, 74].

Kauno mokslininkai tiesioginį šviečiamąjį darbą vykdė Vinco Kudirkos liaudies universitete įsteigtuose fakultetuose, kuriuose buvo skaitomos tematiškai kryptingos mokslininkų paskaitos. Jų klausytojais buvo labiau išsilavinę ir pažintinius poreikius siekiantys plėtoti skirtingų miesto sluoksnių gyventojai. Svarbiausius kursus visuomenei parengė ir skaitė Lietuvos universiteto akademinis elitas. 1931–1932 mokslo metais Visuomenės mokslų fakultete Augustinas Janulaitis skaitė paskaitų ciklą „Baudžiosios istorija“, Albinas Rimka – „Politinę ekonomiką“, Ignas Jonynas – „Pasaulio istoriją“ ir kt. Gamtos mokslų fakultete biologijos paskaitas skaitė Tadas Ivanauskas, chemijos – Antanas Purėnas. Populiarias matematikos paskaitas „Kaip žmogus išmoko skaičiuoti“ skaitė Zigmas Žemaitis [15, 88]. Vinco Kudirkos liaudies universiteto lektoriai prašė valstybės ir miesto pareigūnų leisti skaityti papildomus mokslo populiarinimo pranešimus visuomenei. Jų pranešėjais buvo Z. Žemaitis, K. Regelis, V. Lašas, A. Rimka, A. Janulaitis ir kt. [15, 80].

Pabrėžtina tai, kad Kauno mokslininkai neapsiribojo savojo miesto gyventojų švietimu ir pažintinių interesų skatinimu, kultūrinio akiračio plėtojimu. Kartu su kitais demokratiškų pozicijų skatintojais intelektualais, literatūros ir meno kūrėjais, publicistais, pedagogais jie dalyvavo nuo 1924 m. veikusioje Lietuvos kultūros sąjungoje, kuri vienių keliolika visuomeninių organizacijų ir bendrovių. Šios sąjungos įstatuose numatytas tikslas – steigti demokratiškai veikiančias visuomenines kultūros organizacijas, švietimo įstaigas, koordinuoti jų veiklą [8, 1–8]. Šis sąjūdis telkė pasaulietinių pažiūrų mokslininkus, pedagogus, kultūros veikėjus, jų idėjos ir veikla buvo viešinama *Kultūros* žurnale. Svarbiausi sąjungos strategijos ir organizaciniai klausimai buvo svarstomi kultūros

kongresuose. Pirmasis toks renginys įvyko 1925 m. birželio 28 dieną. Pagrindinis jo organizatorius profesorius Antanas Purėnas akcentavo socialines inteligentijos funkcijas ir atsakomybę, ragino šviesti ir ugdyti visuomenę remiantis mokslo žiniomis. Pirmame Lietuvos kultūros kongrese, kaip byloja skelbti šaltiniai, A. Purėnas skaitė pranešimą apie kultūros ir švietimo padėtį, akcentavo suaugusiųjų švietimo svarbą. Jo pranešimo pagrindu buvo priimta rezoliucija, pagal kurią išrinktai Kultūros tarybai buvo pavesta parengti programą suaugusiųjų kursams organizuoti ir sudaryti lektorių grupes, kurios skaitytų paskaitas visuomenei [32, 5–6].

Pirmame Lietuvos kultūros kongrese buvo išrinkta 12 narių Lietuvos kultūros taryba, kuri turėjo vykdyti visuomenės švietimo ir kitus nutarimus. Taryboje dalyvavo V. Biržiška, V. Krėvė, P. Leonas, A. Purėnas, M. Romeris ir kiti Kauno mokslo ir kultūros intelektualai. Tarybos posėdžiuose, kurie buvo organizuojami *Lietuvos žinių*, *Lietuvos ūkininko* ar kitų redakcijų patalpose, svarstyti suaugusiųjų švietimo programos sudarymo ir mokymo organizavimo klausimai [17, 1–3].

Pabrėžtinai svarbus mokslininkų indėlis ne tik rengiant programas, bet ir praktiškai įdiegiant kultūrinio visuomenės ugdymo idėjas, skatinant intelektualų socialumą. Lietuvos inteligentijos organizuojuose pirmuose kultūros kongresuose buvo akcentuota šviečiamoji mokslo sklaidos ir tiesioginio taikymo švietime svarba. Šiame kultūros sąjūdyje išskirtina nuosekli Vaclovo Biržiškos pozicija, kuris pabrėžė kultūros, istorinio paveldo viešinimo, knygos reikšmę ugdant visuomenę [56, 137]. Šioms nuostatoms pritarė daugelis šiame sąjūdyje dalyvaujančių intelektualų.

Kauno profesūra gana aktyviai bendradarbiavo su „Kultūros bendrove“, kuri veikė Šiauliuose, leido *Kultūros* žurnalą ir kitą spaudą. Apie tiesioginį mokslininkų bendradarbiavimą su *Kultūros* žurnalo leidėjais byloja redakcijos dokumentai, mokslininkų susirašinėjimo ir kiti šaltiniai. Pažymėtina, kad su šia organizacija sutiko bendradarbiauti ir Juozas Tumas Važgantas, kurio autoritetas visuomenėje ir tolerantiškos kultūros plėtojimo pažiūros buvo itin svarbios liaudies švietimo organizatoriams. Vaižgantas skaitė kai kurias paskaitas apie lietuvių kultūros nacionalinio atgimimo sąjūdį, Vincą Kudirką ir kitas žymiausias asmenybes liaudies švietimo kursuose, viešuose renginiuose, jam buvo siūloma teikti tekstus *Kultūros* žurnalui ir kitiems bendrijos leidiniams [19].

Verta pažymėti Lietuvos mokslininkų indėlį į šviečiamosios informacinės literatūros leidybą. Visuomenėje buvo itin matomas universiteto akademinio elito dalyvavimas kooperacinės bendrovės „Spaudos fondas“ veikloje, kuri tiesiogiai buvo siejama su mokslo literatūros spausdinimu. Tai skatino mokslo žinių populiarinimą, istorinės atminties sklaidą. Dalis istorinių „Spaudos fondo“ leidinių buvo proginiai, pavyzdžiui, skirti spaudos lietuviškais rašmenimis atgavimui, žymių istorinių asmenybių atminimui ir kt. Platesnis apžvalginis leidinys, kuriame dalyvavo universiteto mokslininkai, buvo išleistas Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio minėjimo proga [27]. Jame aptarta politinė, ūkio, kultūros, švietimo raida per dvidešimtmetį, nurodomi svarbiausi valstybės laimėjimai.

Universiteto mokslininkai rengė ir autorinius šviečiamojo turinio ir mokslo populiarinimo leidinius visuomenei, pavyzdžiui, medicinos profesorius Petras Avižonis parengė ir išleido leidinuką apie gyvybės atsiradimą, pateikė mokslo istorijos, idėjų raidos duomenų [22]. Verta paminėti, kad P. Avižonis savo publikacijose ir pasisakymuose švietimo klausimais akcentavo ne tik mokslinio pasaulėvaizdžio, bet ir dorinio asmenybės ugdymo svarbą.

1926 m. pavasarį Kultūros kongrese buvo numatyta steigti Lietuvos kultūros sąjungos fondą ir kviečiama aukoti lėšas steigiamoms liaudies švietimo įstaigoms, kursams,

bibliotekoms paremti. Nors buvo atidaryta šio fondo sąskaita Kooperacijos banke Kaune, tačiau, kaip byloja 1930 m. sausio 10 d. organizatorių kreipimasis, tokio fondo veiklos įteisinimas buvo ilgai ir sudėtingai derinamas su valstybės įstaigomis [20, 1–2]. Tai buvo viena iš masinio liaudies švietimo sąjūdžio veiklos nuosmukio priežasčių. Kai kurios Lietuvos kultūros sąjungos organizacijos įgavo tam tikrų kairuoliškumo bruožų, jų veikla po 1926 m. politinių pokyčių buvo vis griežčiau kontroliuojama valstybės institucijų, o nuo 1936 m. visas visuomenines organizacijas buvo reikalaujama naujai įregistruoti.

Ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje akademinė inteligentija labiau reišėsi ne tokioje formalizuotoje intelektualų aplinkoje, ją telkė ne tik profesionalūs Lietuvos kultūros plėtojimo klausimai, bet ir tolesnio visuomenės kultūrinio ugdymo siekiai. Tam įtakos turėjo kultūros žurnalo *Naujoji Romuva* aplinkoje kultūrinės laisvės šauklio Juozo Keliuočio telkiamas demokratinis pažiūrų intelektualų sąjūdis. Čia veikianti kūrybinė kultūros inteligentija formavo ne tik savąją tautinės kultūros viziją, bet ir siekė plėtoti kultūros sklaidą visuomenėje [38, 49].

Kauno intelektualai skatino diskusijas kultūros modernizavimo, lietuvių tautinės kultūros išsaugojimo klausimais. Pasak Juozo Keliuočio, žurnalas buvo formuojamas „siekiant atsiriboti nuo užsienio kultūrų tiesmukiško poveikio“ [26, 12]. Kita vertus, *Naujoji Romuva* atspindėjo tarptautines intencijas ir skleidė kultūros modernėjimo idėjas, analizavo užsienio šalių kultūros laimėjimus. Šis žurnalas, pasak Arvydo Juozaičio, tapo Lietuvos inteligentų, siekiančių demokratijos, necenzūruojamos kultūrinės laisvės, tribūna, o „universiteto profesoriai, pradedant humanitaru Vincu Krėve ir baigiant astronomu Pauliumi Slavėnu, su džiaugsmu nešdavo straipsnius į „Naują Romuvą“, ten skelbdavo savo sielos ir proto vaisius“ [42, 36].

Kaip savo atsiminimų rankraštyje rašė J. Keliuotis, redakcijoje telkiamas inteligentų klubas visada siekė išlaikyti veikimo laisvę ir formuoti laisvą aplinką, „į jo reguliariai rengiamas sueigas galėjo atvykti ir dailininkai, ir rašytojai, ir teatralai, ir šiaip visuomenės atstovai. Klubas neturėjo jokio biurokratinio aparato – nei įstaigos, nei rašytinio statuto, nei valdybos. Niekada niekur jis nebuvo įregistruotas, todėl niekada nebuvo prašoma iš valdžios leidimo jam susirinkti, todėl į jį ir negalėjo atsilankyti policijos atstovai, tada paprastai kontroliavę visus viešus susirinkimus“ [25, 68].

Vertėtų paminėti ir naujo nacionalinio kultūros forumo organizavimą. 1935 m. kovo 3–6 d. Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose romuviečiai organizavo savąją Lietuvos kultūros kongresą. Kaip liudija šio renginio programa, į renginį buvo kviešti šalies literatūros, meno kūrėjai, muziejininkai, mokslininkai. Jie svarstė kultūros plėtojimo, istorinio paveldo puoselėjimo aktualijas [21, 45]. Kultūrinio gyvenimo vizija visoje šios kultūrininkų bendruomenės raiškoje iki 1940 m. buvo siejama su gimtosios kalbos, istorinio ir kultūrinio paveldo puoselėjimu, t. y. lietuvių kolektyvinio kultūrinio tapatumo ugdymu ir stiprinimu, kultūros laisvės sklaidos siekais.

IŠVADOS

Šiame straipsnyje tirti universitetinių studijų Kaune šaltiniai byloja apie reikšmingą mokslininkų organizacinę ir mokslinį indėlį ne tik į pedagoginį darbą, bet ir į telkiamą kvalifikuotą, socialiai aktyvią, demokratišką akademinę bendruomenę. Sociokultūrinio universiteto gyvenimo plėtrai buvo svarbus skirtingų sričių ir pažiūrų universiteto profesorių dalyvavimas, matomą įtaką šiame procese darė moderniojo liberalizmo pozicijos. Václovo Biržiškos, Petro Leono, Albino Rimkos ir kitų intelektualų teorinės idėjos ir

visuomeninė veikla buvo paremta socialinio solidarumo, tolerancijos ir kitais socialinės pažangos principais, kiekvieno žmogaus vertės ir jo teisių pripažinimu.

Lietuvos universiteto studijų ir kultūrinės veiklos sąsajos yra sietinos su kultūros tyrėjų, rašytojų, publicistų įtraukimu į studijų procesą ir organizacinį universiteto struktūros formavimo darbą. Kultūrinį akademinės bendruomenės gyvenimą ir kūrybinę Lietuvos universiteto aplinką itin sustiprino rašytojas, publicistas, visuomenės veikėjas Juozas Tumas-Vaižgantas, kuris stengėsi įtraukti Kauno profesūrą ir studentus į vis platesnį viešąjį laikinosios sostinės kultūrinį gyvenimą, publicistinę kūrybą ir šviečiamąją veiklą, dalyvavimą visuomeninėse kultūros draugijose.

Kauno profesūros bendradarbiavimą skatino viešos paskaitos, publicistinė kūryba, diskusijų ir platesnės sklaidos visuomenėje poreikis. Čia daugiausia dėmesio buvo teikiama istorijos ir kultūros raidos, jos naujovių diskursui, mokslo žinių propagavimui visuomenėje. Itin daug straipsnių šia tematika buvo spausdinama kultūros žurnaluose *Kultūra*, *Naujoji Romuva*. Tai buvo akademinės inteligentijos skatinamo kultūrinio visuomenės ugdymo sąjūdžio pradžia, jame kartu su humanitarais aktyviai dalyvavo chemikai, matematikai ir kitų sričių mokslininkai, kurių pasaulėžiūra sietina su kultūrinio liberalizmo pozicijomis.

Demokratijos vertybės, išsilavinusios asmenybės ir modernios visuomenės ugdymo idėjos nuo universiteto steigties pradžios tapo daugelio intelektualų šviečiamosios veiklos visuomenėje dvasiniu pagrindu. Kauno profesūra mokslo žinias ir jų sklaidos patirtis siekė pritaikyti tiesioginiam skirtingų visuomenės sluoksnių ir išsilavinimo lygio suaugusiųjų gyventojų švietimui.

Kauno dirbančiųjų švietimu tiesiogiai užsiėmė intelektualų sukurta viešojo mokymo institucija – Vinco Kudirkos liaudies universitetas. Organizatoriai numatė dvi visuomenės švietimo formas: vakarinius bendrojo ugdymo kursus suaugusiesiems ir tematiškai susistemintų pažintinių paskaitų fakultetus. Fakultetinių paskaitų kursų programas rengė profesoriai Antanas Purėnas, Vladas Lašas, Viktoras Biržiška, Zigmas Žemaitis, Mykolas Biržiška.

Kauno profesūra atliko esminį suaugusiųjų švietimo organizavimo ir šio proceso koordinavimo vaidmenį, bendradarbiavo su kitomis švietimo įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, skaitė paskaitas savo akademinės kompetencijos srityse. Pabrėžtinai ne tik organizacinis, pedagoginis, bet ir vertybinis universiteto intelektualų indėlis, siekis ugdyti visapusiškai išsilavinusią ir savarankiškai mąstančią asmenybę, skatinti žinojimą ir veiklumą.

Kauno mokslininkai neapsiribojo savojo miesto gyventojų švietimu ir pažintinių interesų skatinimu, kultūrinio akiračio plėtojimu. Kartu su kitais demokratinių pozicijų intelektualais, literatūros ir meno kūrėjais, publicistais, pedagogais jie dalyvavo nuo 1924 m. veikusioje Lietuvos kultūros sąjungoje, kuri vienijo keliolika visuomeninių organizacijų ir bendrovių, bendradarbiavo su liberalios krypties kultūros spaudos leidėjais.

Gauta 2021 03 09

Priimta 2021 05 06

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1921 m. Lietuvos universiteto statutas. Projektas su Steigiamojo Seimo pataisomis. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynas* (toliau LNMMBR), f. 17–381, l. 1–35.
- [2] 1922 06 10 Lietuvos universiteto rektoriaus raštas švietimo ministrui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau LCVA), f. 391, ap. 4, b. 769, l. 43.
- [3] 1923–1926 m. LU Humanitarinių mokslų fakulteto muziejaus susirašinėjimas su įstaigomis. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas* (toliau LMAVBR), f. 12–677, l. 1–20.

- [4] 1923–1931 m. Lietuvių-latvių vienybės draugijos valdybos posėdžių protokolai. *LCVA*, f. 585, ap. 1, b. 1, l. 20–35.
- [5] 1924 03 24 LR švietimo ministerijos raštas Vinco Kudirkos draugijos valdybai. *LMAVBRS*, f. 72, b. 1, l. 9.
- [6] 1924 03 25 skelbimas apie Vinco Kudirkos liaudies universiteto atidarymą. *LMAVBRS*, f. 72, b. 3, l. 11.
- [7] 1924 05 18 M. Romerio laiškas J. Tumui. *LMAVBR*, f. 12–2123, l. 3.
- [8] 1924 m. Lietuvos kultūros sąjungos įstatai. *LMAVBRS*, f. 12, b. 3513, l. 1–8.
- [9] 1924 m. sąlyginis depozitas Kultūros muziejui. *LMAVBR*, f. 12–2123, l. 1.
- [10] 1924 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto organizacinės komisijos posėdžių protokolai. *LMAVBRS*, f. 72, b. 3, l. 2–10.
- [11] 1924 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto statutas. *LMAVBRS*, f. 163, b. 1130, l. 3–6.
- [12] 1924–1925 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto veiklos dokumentai. *LMAVBRS*, f. 72, b. 1, l. 313.
- [13] 1924–1925 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto žurnalas. *LMAVBRS*, f. 72, b. 8, l. 1–57.
- [14] 1924–1929 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto veiklos dokumentai. *LMAVBRS*, f. 72, b. 1, l. 12–22.
- [15] 1924–1932 m. Vinco Kudirkos liaudies universiteto veiklos dokumentai. *LMAVBRS*, f. 72, b. 2, l. 74.
- [16] 1925 12 26 Lietuvių-švedų draugijos valdybos posėdžio protokolai. *LCVA*, f. 586, ap. 1, b. 2, l. 197.
- [17] 1925 m. Lietuvos kultūros sąjungos tarybos raštai. *LMAVBRS*, f. 12, b. 3515, l. 1–3.
- [18] 1925 m. LR švietimo ministerijos įstaigos. *LMAVBRS*, f. 72, b. 3, l. 11.
- [19] 1928 01 08 Vlado Lašo laiškas. *LMAVBRS*, f. 87, b. 93.
- [20] 1930 01 10 Lietuvos kultūros sąjungos fondo suaugusiesiems šviesti kreipimasis. *LMAVBRS*, f. 163, b. 658, l. 1–2.
- [21] 1935 m. Kultūros kongreso programa. *LNMMB*, f. 35, b. 45.
- [22] AVIŽONIS, Petras. *Gyvybė ir jos atsiradimas*. Šiauliai: Kultūros švietimo draugija, 1928.
- [23] BUČAS, J. Prof. A. Rimkos mokslo darbų bruožai. *Naujoji Lietuva*, 1944 03 05.
- [24] E. Volterio ir jam rašyti laiškai. *LMAVBRS*, f. 154–119, l. 65, 64, 107; f. 154–174, l. 6.
- [25] KELIUOTIS, Juozas. Justinas Vienožinskis ir jo epocha. *LNMMB*, f. 31, b. 50, l. 6.
- [26] KELIUOTIS, Juozas. Juozas Tumas-Vaižgantas. Iš atsiminimų. *Naujoji Romuva*, 2002, Nr. 3, p. 12–13.
- [27] *Lietuva 1918–1938*. Kaunas: Spaudos fondas, 1938.
- [28] *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*. Vilnius: Mintis, 1991.
- [29] Lietuvos intelektualinio bendravimo komisijos raštai. *LMAVBRS*, f. 12–4809, l. 1–2; f. 163–750, l. 1–8.
- [30] *Lietuvos universitetas 1922–1927*. Kaunas, 1927.
- [31] PAUKŠTELIS, Juozas. *Dažnai atsimenu juos*. Atsiminimai. Vilnius: Vaga, 1979.
- [32] Pirmo Lietuvos kultūros kongreso protokolai. *Lietuvos kultūros kongresai*. Šiauliai: Titnagas, 1926, p. 5–6.
- [33] TUMAS, Juozas. „Mano Kronika“. *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas*, f. 1–d. 649, l. 20.
- [34] Universiteto statutas. *Lietuvos universitetas*. Kaunas, 1923.
- [35] VDU biblioteka 1922–1944 m. *LMAVBRS*, f. 209.

- [36] *Akademikas profesorius Albinas Rimka 1886–1944*. Sud. Stanislovas Martišius. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996.
- [37] BALTRUŠIS, Romualdas. *Profesorius Antanas Purėnas*. Kaunas: Technologija, 2008.
- [38] BRAZAUSKAS, Juozas. *Juozo Keliuočio drama*. Vilnius: Margi raštai, 2017.
- [39] DONSKIS, Leonidas. Liberalizmas ir liberaliosios vertybės Lietuvoje. Prieiga per internetą: www.delfi.lt/archive/liberalizmas. [Žiūrėta 2021 01 24].
- [40] GENZELIS, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.
- [41] GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-ka, 2017.
- [42] JUOZAITIS, Arvydas. *Kauno saulė*. Vilnius: Alma littera, 2020.
- [43] KAVOLIS, Vytautas. *Sąmoningumo trajektorijos. Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994.
- [44] KUODYS, Modestas. Akademiniis liberalios minties miestas. *Kauno atradimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
- [45] LASINSKAS, Povilas. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius: Vaga, 2004.
- [46] LEONAVIČIUS, Juozas. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė*. Kaunas: Technologija, 2002.
- [47] LUKOŠEVIČIUS, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje XIX a. pab. – 1940 m.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995.
- [48] MARTIŠIUS, Stanislovas. Albinas Rimka – liberaliosios krypties visuomenininkas ir tyrinėtojas. *Akademikas profesorius Albinas Rimka 1886–1944*. Sudaryt. Stanislovas Martišius. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996.
- [49] MARTIŠIUS, Stanislovas. Prof. Albinas Rimka – žurnalistas, politikas, mokslininkas. *Lietuvos ūkis*, 1991, Nr. 6, p. 28–30.
- [50] MERKELIS, Aleksandras. *Juozas Tumas Vaižgantas*. Vilnius: Vaga, 1989.
- [51] MIKNYS, Rimantas. *Lietuvos demokratų partija 1902–1915*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1995.
- [52] PŠIBILSKIS, Vygintas, Bronius. *Mykolas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-ka, 2009.
- [53] ŠEINA, Viktorija. *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.
- [54] VILIŪNAS, Giedrius. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Alma littera, 1998.
- [55] *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- [56] ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-ka, 2012.

ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS

Intentions of Cultural Liberalism in Interwar Kaunas: Cohesion of Science and Society

Summary

The aim of the article is to study the impact of the ideas of modern liberalism put forward by the scholars and lecturers of the University of Lithuania, which was established in Kaunas in 1922, in developing the educational voice of the intelligentsia in the society. The study looks into archival and other published sources on the democratic sociocultural environment set up at the University of Lithuania, analyses the impact of the ideas of cultural liberalism expressed by scholars in organising the training and cultural education of the population. The article uses the documents related to the pedagogical and cultural performance of the university operating in Kaunas, personal collections, minutes of meetings of organisations established by intellectuals, official letters and other correspondence, and periodicals.

The sources employed in this work tell about the significant organisational and scientific contribution of researchers not only to organising the studies in Kaunas but also to mobilising a qualified, socially active, and democratic academic community. The contribution of the university professors from different fields of science and their value-based approach were of great importance in the development of the sociocultural life of the university. Vaclovas Biržiška, Petras Leonas, Albinas Rimka, and other intellectuals based their theoretical ideas and public actions on democracy, social solidarity, tolerance, other principles of social progress, and the recognition of the value and rights of every person.

The ideas of democracy, the development of an educated personality and a modern society were the spiritual basis of many intellectuals' educational activities in society right from the founding of the University of Lithuania, even though only some of them consistently favoured the doctrines of modern liberalism. Professors from Kaunas University sought to apply scientific knowledge and disseminate their experience by organizing direct training for adults at different levels of education and from different social strata. They established public adult education institutions. The scholars of Kaunas did not limit themselves to the education of the residents of their city, promotion of their educational interests, and development of their cultural horizons. Together with other intellectuals, authors of literary and artistic works, publicists and educators who promoted democratic position, they took part in the work of the Lithuanian Cultural Union, which had been functioning since 1924. This union brought together several dozens of public organisations and companies and cooperated with publishers of liberal cultural magazines.

Keywords: Lithuanian scholars, cultural liberalism, public education, history of Kaunas